

Recenzija

Dr. Vytauto Tininio mokslinė studija ir išvados

“SOVIETŲ SAJUNGOS POLITINIŲ STRUKTŪRŲ, VIETINIŲ JŲ PADALINIŲ BEI KOLOBARANTŲ VAIDMUO VYKDANT NUSIKALTIMUS 1944-1953M.”

Komunizmo nusikaltimų problematika civilizuoto pasaulio visuomenę domina jau ne vieną dešimtmetį. Ir yra viena iš dominuojančių temų Vakarų šalių istoriografijoje. Po komunizmo žlugimo Rytų Europos šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, pasirodė įvairių mokslo darbų šiai temai nušviesti. Tačiau komunizmo nusikaltimai dar teisiškai neįvertinti, todėl argumentuota, faktologinė dokumentinė medžiaga yra vienas svarbiausių būdų šiems nusikaltimams įvardinti ir įrodyti.

Prieš nagrinėdamas komunizmo nusikaltimus, V. Tininis įvadinėje darbo dalyje pateikė istorinį ir politologinį apibendrinimą, kuriame parodė, kad sovietinį režimą Lietuvoje lydėjusį terorą ir represijas lėmė nusikalstama komunistinės valstybės totalitarinė prigimtis. Visa SSRS politika Lietuvos atžvilgiu buvo prievartinė ir nusikalstama savo tikslais ir uždaviniais, turiniu ir pobūdžiu, įgyvendinimo būdais ir priemonėmis. Siekdamas prievarta išlaikyti Lietuvą Sovietų Sąjungoje, okupacinis režimas nuo pat pirmųjų antrosios okupacijos dienų naudojo terorą, represijas ir lietuvių tautos genocidą, vykdė karo nusikaltimus. Ir nors tai buvo bandoma grįsti bolševikų “artėjančios klasių kovos”, “proletariato diktatūros” teorijomis, tačiau Lietuvoje jos turėjo ryškų antilietuvišką pobūdį. Faktiškai žmonės buvo baudžiami už tai, kad jie yra lietuviai ir nori turėti nepriklausomą valstybę. Prievarta tapo kasdieniu sovietinio režimo palydovu, ir tai baigėsi tik 1991 m., žlugus komunistinei santvarkai Sovietų Sąjungoje.

Dr. V. Tininio mokslinė studija ir išvados remiasi gausia archyvine medžiaga (228 dokumentai, daugiausia iš Lietuvos ypatingojo archyvo), mokslinė literatūra, taip pat publikuotais dokumentų šaltiniais, memuaristika. Didelė dalis archyvinių dokumentų paimti iš slapčiausių komunistinės partijos ir valstybės saugumo fondų (LKP CK ypatingasis aplankas – fondas 1771, apyrašas 290, operatyvinių bylų fondas K – 1, apyrašai 3 ir 10).

Darbas pradedamas įvadu, kuriame apibūdintos trys Sovietų Sąjungos politinės struktūros, veikusios Lietuvoje 1944 – 1953 m.: 1. VKP(b) teritorinė organizacija – Lietuvos komunistų partija (bolševikų), 2. VKP(b) CK Lietuvos biuras ir 3. LLKIS (Lietuvos komjaunimas). Kitos valstybės valdymo struktūros – LSSR Aukščiausioji taryba (fiktyvus parlamentas), “Vyriausybė”, vietos deputatų tarybos jokios politikos neformavo, o buvo tik komunistų partijos nurodymų vykdytojos.

Autorius konstatuoja, kad visi Lietuvos gyventojų naikavimo ar represavimo svarbiausi politiniai sprendimai buvo priimti Maskvoje, komunistų partijos vadovybės. Lietuvoje jiems pritarė visos okupacinės administracijos valdžios struktūros ir priimdavo atitinkamus nutarimus dėl jų. Lietuvos komunistų partijos vadovybė (LKP(b) Centro komitetas, LKP(b) apskričių, miestų ir valsčių komitetai, partijos komitetų sekretoriai ir partorgai) tapo nusikalstamos veiklos įkvėpėja, vykdytoja ir organizatorė, vertė nusikalstamoje veikloje dalyvauti eilinius partijos narius, komjaunuolius, kitus sovietinio aparato funkcionierius, aktyvistus. Ji idėjiškai grindė, teisingai ir netgi skatino dalies lietuvių tautos naikinimą, įtraukė į jėgas visą LSSR valstybines struktūras. Visa komunistų partijos veikla rėmėsi staline klasių kovos

aštrėjimo teorija. Ideologiniuose komunistų renginiuose viena socialinė gyventojų grupė buvo priešpriešinama kitai, dirbtinai kurstomi žmonių nesutairimai, įrodinėjama, kad vargingiausia gyventojų dalis yra pažangiausias socialinis sluoksnis.

Istoriografinėje įvado dalyje paminėti tie autoriai, kurie daugiausia nagrinėjo komunizmo nusikaltimus ir naudojosi naujausia archyvine dokumentine medžiaga. Plačiai nušviesta sovietinė istoriografija, kuri komunistinę santvarką laiko pažangiu istoriniu reiškiniu, o įvykdytus nusikaltimus traktavo kaip “objektyvią būtinybę”, nors patys nusikaltimai (gyventojų masinės žudynės, deportacija, įkalinimai ir kt.) nuo visuomenės buvo slepiami.

Studiją sudaro 2 dalys, kuriose yra 12 skyrių. Pirmoje dalyje pateiktos išvados apie minėtas tris SSRS politines struktūras. Čia daugiausia dėmesio skirta Lietuvos partinei organizacijai, jos sandarai, partinei nomenklatūrai, kadru valymui, LKP(b) santykiams su Maskva ir Lietuvos represiniais organais ir kt. Autorius daro išvadą, kad svarbiausias partinių struktūrų uždavinys buvo kasdieninė “liaudies ar klasių priešų” paieška ir jš represavimo organizavimas. Išskirtos 4 kategorijos žmonių ar socialinių grupių, kurios tapo komunistų partijos represijų politikos aukomis: 1 – partizanai ir pogrindžio organizacijų nariai, jų rėmėjai (“buržuaziniai nacionalistai”), 2 – ūkininkai (“buožės”), 3 – sovietinių įstaigų tarnautojai, mokytojai, inteligentai ir kt., buvę nepriklausomos Lietuvos politikai, tarnautojai, kariai, kiti pareigūnai (“politiškai ir socialiai nepatikimi elementai”), 4 – katalikų dvasininkai (“reakcingoji katalikų dvasininkija”). Visi šie žmonės buvo suiminėjami, įkalinami, tremiami ar žudomi. Tai buvo didžiausioji ir svarbiausioji LKP(b) nusikalstamos veiklos sritis. Kitose sferose (pvz., prievartiniuose rinkimuose, rusinimo, dvasinės prievartos, karingojo ateizmo (tikinčiųjų ir Bažnyčios persekiojimo), tendencingo teisingumo vykdymo, antisemitizmo, ekonominio teroro ir kt.) LKP(b) veiklai buvo būdingi žmonių politinio diskriminavimo požymiai, turintys irgi nusikalstamą pobūdį.

Autorius daug dėmesio skyrė politinei nomenklatūrai, kurios dėka komunistų partija per trumpą laiką išplėtė savo kontrolę visoms valstybėms, ūkinėms, kultūrinėms ir kitoms įstaigoms. Nomenklatūrų formavimąsi lydėjo šiurkštūs žmogaus teisių pažeminimai. VKP(b) CK ir LKP(b) CK organizavo masines, daugiausia lietuvių darbuotojų šalinimo iš darbo dėl politinių motyvų kompanijas. Šie žmonės neteisėtai buvo atleidžiami iš pareigų, specialiai trukdoma jiems įsidarbinti kitur, suimami, tardomi ir neretai įkalinami. Represinių struktūrų duomenimis, per visus pokario metus (1944-1953) buvo suimti 6 267 tarnautojai.

Autorius pateikė išvadą apie ilgametį LKP(b) CK 1 sekretorių Antaną Sniečkų, sovietmečiu mitologizuota, tik iš teigiamos pusės vertintą asmenybę. Tai sovietinės santvarkos kūrėjas Lietuvoje, svarbiausias lietuvių kolaborantas, ištikimas Maskvos vietininkas Lietuvoje. Įtikėjęs komunizmo idealais ir bolševikų partijoje išauklėtas žmogus, jis visą gyvenimą išliko ištikimas marksizmo, dogmatizmo, paklusnumo, nepakantumo priešingai nuomonei, tradicijoms. 1944-1953 m. su jo vardu sietinas prievartinis sovietinimas ir rusinimas, kovos su tautiniu pogrindžiu organizavimas, masiniai nekaltų žmonių trėmimai, įkalinimai, kitaminčių ir Katalikų bažnyčios persiokijimas bei asmeniniai parašai, sankcionuojantys represinės politikos realizavimą. Už paklusnumą ir nuoseklų VKP(b) politinio kurso vykdymą pokario metais jis buvo apdovanotas 6 ordinais.

Autorius nauju žvilgsniu pažiūrėjo į LKP(b) ir represinių struktūrų santykius. Tai viena iš šio darbo naujovių, beveik istorinėje literatūroje netyrinėtų klausimų. SSRS viena iš svarbiausių komunistinio režimo atramų buvo represinės struktūros (NKVD-MVD, NKGB-MGB, prokuratūra, specialieji teismai). Pokario Lietuvoje šios struktūros, vykdydamos VKP(b) CK ir SSRS centrinių represinių žybybų misiją, įgijo

didelę įtaką, nes nuo jų veiklos, t.y. dėl kasdieninės kovos su lietuvių tautos pasipriešinimu, faktiškai priklausė sovietų valdžios ir konkrečiai komunistų partijos egzistavimas Lietuvoje. Kaip ir visoje stalinėje SSRS represinės struktūros formaliai buvo pavaldžios partijai – VKP(b), tačiau Lietuvoje LKP(b) faktiškai šioms institucijoms administraciškai nevadovavo. LKP(b) CK neturėjo politinės galios pajungti sau visą represinį aparatą, nors per visą karinį laikotarpį to siekė. Visos šios struktūros tiesiogiai priklausė SSRS centrinės žinyboms Maskvoje. Jose beveik nebuvo lietuvių, nes jais buvo nepasitikima. LKP(b) vadovybė dėjo pastangų išplėsti savo įtaką ir nulietuvinti šias institucijas, sukurti karinius-represinius lietuviškus dalinius, tačiau Maskva siekė išspręsti ginkluoto pasipriešinimo problematiką tik savo karine-represine galia, paklusniems lietuviams palikdama tik komunistinio re-imo informavimo funkciją. LKP(b) vadovavimas buvo daugiau partinio ideologinio pabūdžio.

LKP(b) CK biuro ir CK plenumų nutarimai įpareigodavo represines struktūras vykdyti bendrą sovietinio režimo įtvirtinimo ir valstybinio teroro politiką. Tačiau LKP(b) įvairių lygių grandys neturėjo galimybių kontroliuoti šių struktūrų veiklos. Visais pokario metais tarp LKP(b) ir saugumiečių vyko polemika dėl priemonių ir metodų kaip sovietinti Lietuvą ir palaužti pasipriešinimą. Abi šios institucijos pasikeisdamos kritikuojančiais raštais, kuriuose partiečiai ir saugumiečiai vieni kitus kaltindavo įvairiais “pažeidimais”, nuolaidžiavimu “liaudies priešams”, plėšimais, žudynėmis ir pan. Represinių struktūrų vadovai neretai tiesiog atvirai ignoruodavo partinius komitetus, ne visada su komunistais pasidalindavo operatyvia informacija apie pagrindį ar rengiamas represines akcijas, elgėsi akiplėšiškai. Tarp saugumiečių praslysdavo mintis, kad užsitęsusios kovos su pagrindžiu viena iš priežasčių yra ta, kad LKP(b) vadovybė pakankamai tolerantiška “nacionalistų” atžvilgiu, o kai kurie lietuviai komunistai patys nacionališkai nusiteikę. Antra veruts, LKP(b) vadovai visas nesėkmes dėl pasipriešinimo nuslopinimo suversdavo represinėms struktūroms, kaltino jas šiurkščiais “nacionalistinio teisėtumo” pažeidimais (beginklių, nekaltų žmonių areštais, žudynėmis, plėšimais, girtuokliavimu ir pan.) ir nusišalinimu nuo aktyvios kovos su partizanais. Labiausiai buvo piktinamasi, kad saugumiečiai neklauso partijos.

Komunistinis režimas buvo amoralus ir tuo, jog slapta buvo sekami ne tik eiliniai piliečiai, bet ir savi aukšti valdžios pareigūnai – žymūs komunistai, kolaborantai. V. Tininis į mokslinę apyvartą įtraukė anksčiau niekur dar nepublikuotus dokumentus, rodančius kaip saugumiečiai rinko kompromituojančią medžiagą ir fabrikavo bylas. Pavyzdžiui, 1950 m. LSSR MGB “atskleidė” 32 politiškai nepatikimus LSSR vadovaujančius darbuotojus, daugiausia komunistus. Vėliau į saugumo akiratį pakliuvo kiti žymūs Lietuvos komunistai, tačiau jiems pavyko ošvengti represijų. Tad komunistinis režimas Lietuvoje pragyveno visus stalininei epochai būdingus bruožus – nuo tikrų politinių oponentų naikinimo, nekaltų žmonių žudymo, trėmimo ir įkalinimo iki savų komunistų, aukštų pareigūnų politinio persekiojimo.

Autorius apobūdino kolaboranto terminą. Lietuvos komunistų vadovybė tiriamuoju laikotarpiu buvo prieš nepriklausomą Lietuvą ir už vieningą bei nedalomą Sovietų Sąjungą. A. Sniečkus, M. Gedvilas, I. Paleckis, A. Guzevičius, N. Niurka, K. Preikšas ir daugelis kitų žymių komunistų tapo svarbiausiais Maskvos politinių ir ideologinių direktyvų vykdytojais, represijų organizatoriais. Kadangi jie gynė ne Lietuvos, o SSRS, t.y. okupantų interesus, jų veikla verinama kaip nusikalstamas bendradarbiavimas, talkininkavimas arba kolaboravimas.

V. Tininis trumpai aprašė VKP(b) CK Lietuvos biuro nusikalstamą veiklą, pažymėjo, kad ši politinė struktūra buvo politinė-idėjinė represijų organizatorė, inicijavo pirmuosius pokario tremimus, kadru valymus, rusinimą, viešuosius partizanų teisinius procesus ir kt. Vertinga istoriko II Šadžiaus Maskvoje surinkta medžiaga apie VKP(b) CK Lietuvos biurą, kuria plačiai pasinaudojo autorius, gaila, kad V. Tininiui nepavyko gauti autentiškų dokumentų kopijų.

Skyriuje apie Lietuvos komjaunimą autorius pateikė originalios archyvinės medžiagos apie dirbtinį šios organizacijos narių skaičiaus didinimą (1953 m. 100 tūkst. narių) neretai taikant prievartos priemones. Autorius pateikė dokumentų iš kurių matyti, kad LKP(b) CK vertė šiuos jaunuolius kovoti su partizanais sribų būriuose, taip supriešinant Lietuvos jaunimą.

Knygos antrojeje dalje nagrinėjamas Sovietų Sąjungos politinių struktūrų vaidmuo įtvirtinant kominustinį režimą ir darant nusikaltimus Lietuvoje. Autorius išskyrė devynias komunistų partijos ir komjaunimo veiklos sritis, kuriose buvo padaryta bene daugiausiai nusikaltimų (antihumaniškos priemonės kovojant su partizanais, trėmimai, prievartiniai rinkimai, rusinimas, antisemitizmas, represinės teisėsaugos sistema ir jos veiklos rezultatai, drastiškos priemonės prieš Katalikų bažnyčią).

Apie ginkluoto pasipriešinimo slopinimą ir trėmimus yra pbulikuota nemažai medžiagos, tačiau autorius priverstas sugrįžti prie šių temų, nes šioje veiklos srityje komunistų partija suorganizavo ir įvykdė daugiausia nusikaltimų. Chronologine tvarka autorius surašė visus svarbiausius iki 1953 m. LKP(b) CK biuro priimtus antipartizaninius nutarimus, kuriuose nemažai antihumaniškų nuostatų ir reikalavimų žemesnėms partinėms struktūroms. Pirmą kartą visuomenė galės susipažinti su 1948m. trėmimų organizatorių – LKP(b) CK ir LSSR MT įgaliotinių sąrašais. Juose ne tik žymūs komunistų partijos veikėjai, įvairaus lygio funkcionieriai, bet ir ministerijų vadovai – sveikatos apsaugos ministras B. Penkauskas (Penkovskis), teisingumo ministras J. Blieka, finansų ministras A. Drobnys, žuvų pramonės ministras V. Mickevičius ir kt.

Remdamasis dokumentais, autorius padarė išvadą, kad visi Sovietų Sąjungoje komunistų partijos organizuoti rinkimai į visų lygių tarybas Lietuvoje buvo prievartiniai, nedemokratiški, fiktyvūs, diskriminaciniai ir nusikalstamo pobūdžio.

LKP(b) tapo Lietuvos rusinimo šeridimi. LKP(b) lietuviai sudarė mažumą. Rusinimas tapo “socialistinės revoliucijos” sudedamąja dalimi, nors nebuvo įteisintas kokiais nors dokumentais. Rusinimas vyko planingai ir keliomis kryptimis: per kadru politiką, pasitelkiant švietimą, mokslo ir kultūros įstaigas bei sovietinę kariuomenę. Svarbiausi rusinimo židiniai Lietuvoje buvo LKP(b) CK apartas (ypač agitacijos ir propogandos skyrius), Glavlites, represinės struktūros, respublikinis karinis komisariatas, sąjunginio pavaldumo žinybos, įmonės ir organizacijos. Per nepilnus 10 metų rusinimo rezultatai buvo akivaizdūs. Didžioji dalis jaunuomenės ir vidutiniojo amžiaus žmonės laisvai arba beveik laisvai kalbėjo ir rašė rusiškai, daugumoje respublikinio pavaldumo valdiškose įstaigose buvo kalbama ir rašoma rusiškai (Vilniuje ir Klaipėdoje beveik visose įstaigose), miestuose ir kai kuriuose kitose vietovėse dauguma informacinių ir reklaminių užrašų buvo užrašoma tik rusiškai, rusų veikėjų vardais buvo pervadintos daugelio miestų centrinės gatvės, statomi jų garbės paminklai ir kt. Kritiškai vertinti rusinimą buvo griežtai draudžiama. Dėl to žmonės buvo kaltinami “buržuaziniu nacionalizmu”, už tai grėsė įvairios bausmės arba tai galėjo tapti papildomu kaltinimu.

V. Tininis, pateikęs dar nepublikuotų dokumentų apie pokario metu žydų padėtį Lietuvoje, padarė išvadą, kad Maskvos inspiruotą antisemitinę politiką vykdė

LKP(b) CK ir LSSR MGB, LKP vadai. Įrodinėjo, kad kai kurie žydai sąmoningai kenkia “socializmo kūrimui”. Partinis aparatas CK plerumuose ar kituose partiniuose susirinkimuose ruošė politinę antisemitizmo dirvą, tačiau plataus masto politinių represijų nesiėmė. Labiausiai suaktualinti šią problemą stengėsi LSSR MGB. Saugumiečiai, norėdami išpūsti ir sureikšminti antisemitizmą, informuofavo LKP(b) vadovybę apie “tarybinės liaudies” nepasitenkinimą “kenkėjiška žydų veikla”. Daugiausia tai buvo ištraukos iš MGB konfiskuotų laiškų, agentų užfiksuoti gyventojų antisemitiniai pokalbiai. Saugumiečiai ėmė įtarinėti ir persekioti net žydų komunistus, ištikimus sovietinės valdžios šalininkus ir idėjinius komunistus. Šitaip MGB siekė įrodyti, kad žydai politiškai nepatikimi ir prieš juos LKP(b) turi imtis veiksmų, kurie pagrįstų politinį žydų represavimo būtinumą.

Teisė Sovietų Sąjungoje beveik visada gynė ne piliečio, o komunistinės valstybės interesus. Bet kokia komunistų partijos ir sovietų valdžios (komunistinio režimo) kritika buvo draudžiama. Partija kontroliavo teismus ir prokuratūrą. Visi teisėjai ir prokurorai priklausė partinei nomenklatūrai, jų darbas buvo svarstomas partijos komitetų posėdžiuose. Pokario Lietuvoje teisėsaugos sistema atliko dvi pagrindines funkcijas: padėjo slopinti pasipriešinimą sovietų okupacijai ir įtvirtino komunistinį režimą (totalitarinę valstybę).

Sovietų Sąjunga per savo valdžios aparatą, ypač per partines struktūras, kontroliavo Lietuvos visuomenės kultūrą ir dvasinį gyvenimą, drastiškais priemonėmis persekiojo kitaminčius. Lietuvos gyventojams buvo priemesta svetima komunistinė marksizmo-leninizmo ideologija ir privaloma materialistinė pasaulėžiūra. Lietuvių inteligentija buvo verčiama vadovautis komunistine ideologija ir įrodinėti sovietinės santvarkos pranašumus, rusų tautos išskirtinumą, jos ypatingą misiją Lietuvoje ir pasaulyje. Komunistinė ideologija gynė SSRS imperinę politiką, tautinę kultūrą traktavo kaip svetimą socializmo interesams reiškinį. Buvo skelbiama, kad kultūra turi būti “nacionalinė savo forma ir socialistinė savo turiniu”, t.y. prokomunistinė ir prorudiška, ji turėjo stiprinti sovietinį režimą. LKP(b) organizuotas inteligentijos perauklėjimas vyko kartu su LSSR NKVD-MGB vydytomis represijomis. 1944-1953 m. suimtas 1 651 kūrybinės ir mokslinės inteligentijos atstovas, dauguma jų buvo ištremti ir įkalinti, buvo nužudyti ar kitaip bausti. Vien tik literatų represuota 91 (1940-1953). Daugeliu atveju LKP (b) CK pritarė inteligentų įkalinimui. Kai kuriuos inteligentus, Lietuvos istorijos aspektus ar tautinės kultūros apraiškas, lietuvių kalbos vartojimą bandė ginti J. Paleckis.

1945 m. vasarą Lietuva boikotavo LKP(b) CK suorganizuotą padėkos laiško I.Stalinui nuo lietuvių tautos rašymo kampaniją. Komunistų partija pasitelkusi sribus, komjaunuolius, partinį aktyvą ėmėsi prievartos priemonių, kad laišką pasirašytų bent dauguma gyventojų. Žmonės vengė pasirašinėti. Matydamas Lietuvos komunistų politinę nesėkmę, 1945m liepos 11 d., SSRS NKVD-NKGD įgaliotinis Lietuvoje gen. T. Tkačenka savo pavaldiniams įsakė areštuoti visus, kas trugdys pasirašyti laišką. Kiek žmonių dėl to nukentėjo, nežinoma.

Pokario metais Katalikų bažnyčia iš Lietuvos komunistų patyrė žymiai didesnę prievartą nei to reikalavo Maskva. Dėl perdėto uolumo LKP(b) veikla vėliau buvo įvardyta “kairiuoju nukrypimu”. A. Sniečkus ir kiti komunistai dėl to Maskvoje buvo kritikuoti, tačiau savo nusikaltimų (tada vadinamų “klaidų”) jie niekad nepripažino.

Darbo pabaigoje V. Tininis padarė išvadą, kad 1944-1953 m. VKP(b) ir jos teritorinis padalinys – Lietuvos komunistų partija (bolševikų) – faktiškai buvo politinių nusikaltėlių organizacija, slaptai nuo visuomenės planavusi ir vykdžiusi nusikaltimus žmogiškumui, lietuvių tautai ir va;stybingumui. Komunistinis teroras ir

politinės represijos palietė apie pusę milijono Lietuvos gyventojų. LKP viešai neįvertino savo praeities ir nepripažino padarytų nusikaltimų.

“Išvados” iš esmės atitinka reikalavimus, įgalina suvokti Sovietų Sąjungos politinių struktūrų įvykdytus nusikaltimus Lietuvoje 1944-1953 m.

Teigiamai įverinus darbą, reiktų pateikti ir keletą pastebėjimų. Išvadų (studijos) pavadinime nėra Lietuvos vardo. Nors autorius įvade nurodė, kad dėl didelės dokumentų apimties kai kurie jų pateikti kaip ištraukos, tačiau tai leidinį menkins. Gal prie dokumento turėtų būti trumputis komentaras, kuo tas dokumentas įdomus, nes visą jį skaityti nuobodoka. Gal įdomesnes vietas pabraukti?

Rašant apie kolaboravimą reiktų pabrėžti dalies buvusių Lietuvos piliečių neprincipingumą, parsidavėlišumą, užsiminti, kad Lietuvos žlugimas iš dalies priklausė ir nuo to, kad buvo silpna pilietinė visuomenė. Jeigu visi partiniame ir administraciniame aparate dirbę buvo kolaborantai, tai gal pabandyti suskaičiuoti, kiek tokių žmonių buvo. Ar ir stambių įmonių, gamyklų, mokyklų direktoriai, kolūkių pirmininkai – taip pat kolaborantai?

2002-05-09

doc. Bronius Puzinavičius